

Ἐκ τίνος πραγματείας περί τοῦ Ἀρείου Πάγου τοῦ διδάκτορος κ. Κ. Παπαμιχαλοπούλου, ἀναγνωθείσης πρό τινος ἐν τῇ ἐνταύθα φιλολογικῇ συλλογῇ «Παρνασσῶ» καί ὑσονομίῳ δημοσιευμένης, ἀποσπῶμεν τὸ ἐπόμενον τεμάχιον, ἐν ᾧ ἐξετάζεται τοπογραφικῶς ὁ λόφος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐφ' οὗ ἤρραξε τὸ ἀνώτατον ὁμώνυμον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων δικαστήριον. Σ. τ. Δ.

ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ

Ὁ Ἀρειος Πάγος ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἄρεος, θεοῦ τῶν αἱμάτων. Ἐκ τίνος ὅμως αἰτίας ἀπένειμεν ἡ θεὸς οὗτος τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸν παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν βράχον φιλονεικεῖται. Ὁ Ἑλλάνικος φρονεῖ ὅτι «ἐκλήθη Ἀρειος ἐπεὶ τὰ φωνικά διακίσει· ὁ δ' Ἄρης ἐπὶ τῶν φόνων». Πάγος δὲ διότι ὁ Ἄρης «ἐπήξε τὸ δόρυ ἐκεῖ ἐν τῇ πρὸς Ποσειδῶνα ὑπὲρ Ἀλιφροθίου δίκῃ». Μᾶλλον πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἔλαβε τοιαύτην προσωνομίαν ἀπλῶς, διότι ἐκεῖ ἐδικάσθη ὁ Ἄρης, καὶ οὐχὶ διότι ἐδικάζοντο ἄρεια, φωνικά, ἐγκλήματα· ἡ δευτέρα αὕτη ἐρμηνεία τυγχάνει οὕτα βεβιασμένη. Ὡς πρὸς τὸ πάγος δὲ, τοῦτο πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐλήφθη ἐκ τοῦ πῆγνυμι (ἐμπήγω), διότι ὁ Ἄρης δικαζόμενος ἐνέπηξεν ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ βράχου τὸ δόρυ αὐτοῦ· πιθανώτερον ὅμως ὑπάρχει ὅτι ἡ λέξις πάγος εὐρίσκειται ἐνταῦθα ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ αὐτῆς, ἥ τις ἐστὶν ἐν γένει· σῶμα πεπηγὸς, στερεὸν, λόφος πετρώδης, βράχος.

Ὁ Ἀρειος Πάγος, ἡ ὄχθος, ἡ ὕλική βάσις, ἐφ' ἧς ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἤρραξε τὸ σεμνότερον καὶ περιφανὲς ὁμώνυμον δικαστήριον, ἦν ἐν τῶν περικλειόντων τὴν Ἀγορὰν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ὑψωμάτων· τὰ ἕτερα εἰσὶν· ἡ Ἀκρόπολις, ὁ λόφος τῆς Πυλῆς καὶ ὁ τοῦ Μουσειῦ, σχηματίζοντα μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου μικρὰν κοιλιάδα, ἧς ἕνεκα ἡ θέσις αὕτη ἐκαλεῖτο κοίλη Ἀγορὰ ἢ κοίλη. Ὁ Ἀρειος Πάγος ὀρίζει τὸ βόρειον μέρος τῆς κοιλιάδος, κείμενος εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ τοιαύτη θέσις αὐτοῦ, ἀντικρὺ μὲν τῶν λαμπρῶν καὶ πολυθαυμάστων Προπυλαίων, ὑπεράνω δὲ τῆς Ἀγορᾶς καὶ ἐν γένει ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως, ἦν τὰ μάλα διαπρεπῆς καὶ ἀνάλογος τῇ ἰδέᾳ, ἣν ἐξεπροσώπει ἐν Ἀθήναις.

Ὁ λόφος τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπάρχει πάντῃ ἀκανονίστου σχήματος κατὰ τε τὸ ὕψος καὶ τὴν περιφέρειαν· δύναται τις μόνον νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐπιμήκης ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ ὅτι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος εἶναι ὑψηλότερος καὶ καθέτως ἀπόκρημνος, φερόμενος λανθανόντως δι' ἡρέμου κλίσεως πρὸς τὸ δυτικόν, ὅπου καὶ ἐξαφανίζεται παρὰ τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν, ἧτις σήμερον περιβάλλει τὴν Ἀκρόπολιν. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν λοιπὸν μέρος σχηματίζεται ἀρκοῦντως καταφανὲς ὁ λόφος, καὶ ἐκεῖ ἦν ἡ ἔδρα τοῦ δικαστηρίου, διότι περιττὸν ἀπέβαινε νὰ χρησιμεύσῃ ὀλόκληρος ὁ λεγόμενος καὶ φαινόμενος

Ἀρειος Πάγος εἰς τὸν σκοπὸν δι' ὃν ὄριστο. Καὶ τῷ ὄντι διὰ προχείρου κατὰ χώραν παρατηρήσεως πειθόμεθα ὅτι ἐκ τῆς ἐκ πολλῶν χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων ἐπιφανείας τοῦ λόφου μόνον ἑκατὸν ἢ διακόσια τοιαῦτα μέτρα ἤρουν, ὡς καὶ ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων φαίνεται, νὰ περιλάβωσι καὶ δικαστὰς καὶ διαδίκους καὶ τοὺς βαρῆους κλπ. Ὁ λοιπὸς χώρος τοῦ λόφου, ὁ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος, ἦν κατεληγμένος ὑπὸ οἰκιῶν, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐπὶ τῆς βραχυῶδους ἐπιφανείας αὐτοῦ λαξεύματα καὶ φρέατα. Ἄλλως τόπος τοιοῦτος καὶ τοσοῦτῳ κεντρικὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ κενός, ἐν ᾧ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἦν λίαν σενή.

Ὡς εἶπον, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ λόφου σχηματίζεται ὕψωμα μεγαλύτερον, ὡς ἰδιόσ τις λόφος, ὅπου ἦν ἡ ἔδρα τοῦ δικαστηρίου. Ἐνταῦθα προσέρχεται τις ἐκ τῆς κοιλάδος τῆς Ἀγορᾶς διὰ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, ἀναβαίνων κλίμακα ἐκ βαθμίδων δέκα καὶ ἕξ, ἐγκεκομμένον ἐπὶ τοῦ βράχου διὰ βαθείας ἐντομῆς εἰς αὐτόν. Αἱ βαθμίδες αὗται δὲν ἀπήρτιζον ὀλόκληρον τὴν κλίμακα, διότι εἰς τὸ κάτω μέρος, κατὰ τὴν βᾶσιν αὐτῆς, ἐλλείπουσι, φθαρείσαι ἐκ τοῦ χρόνου ἢ ὑπὸ καταστρεπτικῆς χειρὸς, δύο ἢ τρεῖς· πρὸς τὴν κορυφὴν δὲ φαίνεται ὅτι ἐλλείπει ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς, ἀποτελουμένη τότε ἐκ μαρμάρου ἐμβεβλημένου εἰς τὸν βράχον. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κλίμακος ἀπαντᾷ μικρὸς χώρος ἐπίπεδος, περὶ ὃν σώζονται βᾶθρα λελαξευμένα ἐπὶ τοῦ βράχου. Ἄν τὰ βᾶθρα ταῦτα ἦσαν αἱ ἔδραι τῶν Ἀρειοπαγιτῶν δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς, ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν τοῦτο, συνδυάζοντες τὰς ἐπὶ τόπου παρατηρήσεις πρὸς τὰς σωζομένας μαρτυρίας. Τὸ στενὸν τοῦ χώρου τούτου δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ πλείονας τῶν δέκα, ἐν ᾧ οἱ ἐκεῖ συνεδριάζοντες δικασταὶ ἦσαν πολλαπλάσιοι· ἐκτὸς ἂν υποθέσωμεν ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐκάθητο ὁ προεδρεύων τοῦ δικαστηρίου καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν δικαστῶν, ἢ οἱ θεσμοθέται, περὶ ὧν κατωτέρω, οἱ δὲ λοιποὶ Ἀρειοπαγιταὶ ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰ ἀνωτέρω εὐρισκόμενα βᾶθρα. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδαμοῦ ἀλλαγῶθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ λόφου ὑπάρχει εὐρυτέρα ἕκτασις καὶ καταλληλοτέρα πρὸς συνεδριάσιν τῶν δικαστῶν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἀνωτέρω. Ἡ θέσις αὕτη, κειμένη οὐχὶ εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τοῦ λόφου, προφυλάττεται καὶ ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς πνοῆς τοῦ βορρᾶ, ὅστις ἐν Ἀθήναις, καὶ δὴ ἐν ταύτῃ τῇ θέσει, πνέει ραγδαῖος καὶ ἀκατάσχετος. Ἐν τῇ σκέψει ταύτῃ ὅμως δεῖον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ τότε κατάστασις τοῦ λόφου, διότι νῦν μετεβλήθη διὰ τῆς ἀποκοπῆς μεγάλου τμήματος ἐκ τοῦ ὑψηλοτέρου ΒΑ. μέρους. Ἄλλως ἐνισχύεται ἡ γνώμη αὕτη καὶ ἐκ τούτου· εἰς τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευρὰν τῆς θέσεως ἐκείνης ἐγείρονται βᾶθρα, περὶ ὧν ποιοῦνται λόγον ὅ τε Εὐριπίδης καὶ ὁ Πausανίας, ὅτι ἦσαν οἱ δύο ἀργολ

ρῶν τοῖς τε ἀνιοῦσι καὶ κατιοῦσιν. Ὅμοίαν ἐντομὴν παρετήρησα καὶ εἰς τὴν ἐτέραν κλίμακα, τὴν τῶν κατηγορουμένων. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων, ὅτε τοσοῦτον ὠρατήθη ἡ πόλις διὰ τῶν Περσικῶν θησαυρῶν, καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἢ διακόσμησις οὐδόλως ὑστέρησεν, καὶ ὅτι καὶ αἱ ἔδραι τῶν Ἀρειοπαγιδῶν ἐκαλύφθησαν διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Τοῦ τοιοῦτου ὅμως καλλωπισμοῦ τοῦ Ἀρείου Πάγου οὐδὲν ἴχνος σώζεται. Ἄν μὴ κατέπιπτεν, ὡς εἶπον, μέγα καὶ δὴ τὸ κυριώτατον μέρος τοῦ βράχου, βεβαίως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δρίσωμεν κάλλιον καὶ ἀκριβέστερον τὰς θέσεις τῶν ἐκεῖ προστεθειμένων βωμῶν καὶ ἀγαλμάτων καὶ τῆς στήλης. Τὸ μόνον σωζόμενον σήμερον πρόσθετον ὕλικόν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ εἶναι τμήμα ἐνετικῆς ἢ τουρκικοῦ τοίχου, προσετηρημένον εἰς τὴν ἀκροτάτην βορειοανατολικὴν γωνίαν αὐτοῦ. Τοῦτο βεβαίως εἶναι λείψανον προμαχῶνος στρατοῦ, πολιορκουῦτος τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Ἀρειος Πάγος ἀπὸ παλαιτάτης ἐποχῆς ἐχρησίμωσεν ὡς ἀφρητρία προσβολῆς κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως· οὕτως αἱ Ἀμαζόνες ἐκεῖ ἐστρατοπέδευσαν. Μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ τοὺς Μηδικούς πολέμους οἱ Πέρσαι ἐκ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐπειράθησαν ἀσφαλέστερον νὰ καύσωσι τὸ ξύλινον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως. «Οἱ δὲ Πέρσαι ἰζόμενοι ἐπὶ τὸν καταντίον τῆς ἀκροπόλιος ὄχθον, τὸν Ἀθηναῖοι καλέουσιν Ἀρήιον πᾶγον, ἐπολιόρκουν τρόπον τοιούτου: ὅμως στυπεῖον περὶ τοὺς ὀστούς περιθέντες ἄψιαν, ἐτόξευον ἐς τὸ φράγμα. Ἐνθαῦτα Ἀθηναίων οἱ πολιορκούμενοι ὅμως ἤμυνοντο, καίπερ εἰς τὸ ἔσχατον κακοῦ ἀπιγμένοι καὶ τοῦ φράγματος προδεδωκότος». Ἐκ τοῦ περιλειπομένου δὲ ἀσβεστοκτίστου τοίχου συμπεραίνω ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἐνετῶν περὶ κατοχῆς τῶν Ἀθηναίων πολέμους ὁ Ἀρειος Πάγος καὶ αὐθις ἐχρησίμωσεν κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως.

ΠΡΩΡΟΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Τὰ προτερήματα πολλῶν ἀνδρῶν, διασήμεω κατόπιν καταστάτων, ἐξεδηλώθησαν πολλάκις ἀπὸ νεαρωτάτης ἡλικίας, ὥστε παῖδες ἔτι ὄντες διεκρίνοντο τῶν δημῶν των, ὡς ἀργότερον ἀνδρωθέντες ὑπερεῖχον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Παρὰ τοῖς μελοποιῶσι ἰδιαιτάτα καὶ τοῖς μουσουργοῖς δὲν σπανίζουσι τὰ παραδείγματα τοιαύτης προφουο ἀναπτύξεως, ἥτις φαίνεται ὑπερπηδῶσα τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἐπταέτης ἢ οκταέτης ὁ Ἰωάννης ἄριστος μουσουργός, ὁ δὲ Λεσουέρ (Lesueur) καὶ ὁ Λούλλι (Lulli) ἐμελοποιῶν παῖδες ἔτι ὄντες. Τὸ λαμπρότατον ὅμως τῶν τοιούτων παραδειγμάτων εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ τοῦ Μότσαρτ (Mozart), οὗ ὁ ὄργανισμὸς ἤτις τὸ ἔκτακτον καὶ ἀκατάληπτον. Ἐτι τετραέτης, ἦν οὗτος ἔξοχος μουσουργός, καὶ διήγειρε γενικὸν θαυμασμὸν ἀνὰ τὰς πρωτίστας τῶν ἡγεμονικῶν αὐλῶν τῆς Εὐ-

ρώπης, ἀνὰ τὰς ὁποίας περιῆγεν αὐτὸν ὁ πατήρ, ἐπιδεικνύων ὡς τι ἔκτακτον φαινόμενον. Γεγονός τι μάλιστα ἐπισυμβάν τότε καταδείκνυσι τίνι τρόπῳ κρίνει τὸ δημόσιον τὰ πράγματα, διδάσκον συγχρόνως καὶ ὁποῖαν σημασίαν δέον νὰ παρέχῃ τις εἰς τὰς κρίσεις του ταύτας. Ὁ Μότσαρτ, ἔλθων εἰς Γαλλίαν ὡς ἔξοχον παιδίον, ἀνεστάτωσε τοὺς Παρισίους, πάντες δὲ καὶ λαὸς καὶ αὐτὴ ἐνεθουσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ· μετὰ εἰκοσιν ὅμως ἔτη, ὄριμος πλέον ἀνὴρ, ἐπανελθὼν ὡς μέγας μελοποιός, εὖρε καταφρόνησιν καὶ λήθην! Ἄς μὴ παραλίπωμεν νὰ μνημονεύσωμεν μεταξὺ τῶν μουσουργῶν καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ραῖζεν (Raisin), μετὰ θαυμαστῆς ἐπιτυχίας παίζοντα διὰ βιολίου εἰς ἡλικίαν τεσσάρων μόλις ἐτῶν, ἀποθανόντα δὲ ἐκ πληγῆς κατενεχθείσης αὐτῷ ὑπὸ συναδέλφου ἐν θεατρικῇ τινι παραστάσει· καὶ τὰ δύο ἐπίσης παιδία, τὰ γνωστότερα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν οἱ δύο Λαζαρόροι, τὰ ἐκπλήξαντα Νεάπολιν καὶ Λονδίνον κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἅτινα ἐπταετῆ τὴν ἡλικίαν ἀπέθανον διὰ βιαίου θανάτου, κεραυνόπληκτα.

Ὁ προορισμὸς τῶν πλείστων καλλιτεχνῶν, ζωγράφων, γλυπτῶν, ποιητῶν, ἐξεδηλώθη πολλάκις ἐνωρίς λίαν διὰ σημείων, ἅτινα οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ παραγνωρίσῃ.

Ὁ Γιρλανδάγιο (Ghirlandajo) εὗρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰπολύσῃ τῆς σχολῆς αὐτοῦ τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελον, παιδίον ἔτι, προεσιπῶν· «Δὲν μένει πλέον τίποτε νὰ σε διδάξωμεν!» Ἡ περὶ τὴν γλυπτικὴν ἰδιοφυῖα τοῦ Κανόβα ἀνεκαλύφθη ἐκ τύχης· ὑπηρετῶν οὗτος παρά τινι σακχαροπλάστῃ, ἔπλασέ ποτε, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ κυρίου του, διὰ τὴν τράπεζαν ἰταλοῦ μεγιστᾶνος γλύμισμα ἀπεικονίζον λέοντα, τοσοῦτω φυσικὴν καὶ μεγαλοπρεπείας πλήρη ἔχοντα τὴν ἔκφρασιν, ὥστε μόλις τὸν εἶδον ἅπαντες οἱ συνδαιτυμόνες ἐξέπρηψαν ὁμοθυμῶς ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ· τοῦτο ἐφέλιξε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ παιδὸς, ὃν ἐξαγαγόντες ἀπὸ τοῦ σακχαροπλαστείου παρέδωκαν εἰς γλύπτῃν ὅπως διδάξῃ αὐτόν. Ὅμοίως ὁ ἐκ Κορτόνε Πέτρος, ὑπηρετῆς ὢν ἐν μαγειρείῳ, παιδίον ἔτι ἰχογράφει θαυμασίως, διὰ μικρᾶς δὲ συνδρομῆς κατέστη ἔξοχος ζωγράφος. Τοιοῦτος ἦν ἐπίσης καὶ ὁ Ἀδριανὸς Βραύουερ (Brauwer), ὃν ὁ φιλόργυρος κύριος του Φραγκέσκος Ἄλς κατέκλειον εἰς ὑπερῶον, ἵνα τοὺς πίνακας αὐτοῦ πωλεῖ πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ ὡς ἴδια ἔργα. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀναφέρεται τοιαύτη καλλιτέχνης ἢ Μαρκίλλα Εὐφροσύνη, θυγάτηρ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀπολλοδώρου, ὃν ἐθανάτωσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός, ἥτις δεκατριετίς ἀνήγειρε τῷ πατρὶ αὐτῆς τάφον, καὶ διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ διὰ τὰς γλυφὰς αὐτοῦ θαυμάσιον· αὕτη ἀπέθανεν, εὐθὺς ὡς ἐπλήρωσε τὸ ὕικόν καθήκον.

Ἐνίοτε παιδία τινὰ διεκρίνονται διὰ τὸν χαρακτῆρα ἢ τὴν βαθύνοιαν αὐτῶν, ὑπέρτερα ἢ κατὰ